

NIKO KAVČIČ

ŠKOFJELOŠKO OKROŽJE — ZIBELKA PARTIZANSKEGA TISKA NA GORENJSKEM

Že v članku, priobčenem v lanskih »Loških razgledih«, sem omenil veliko delo, ki so ga opravili aktivisti in sodelavci OF za tiskanje in širjenje svobodne besede — zlasti v loškem okolju. S tem prispevkom pa želim popeljati bralca nazaj do prvih ciklostilnih tehnik in oživetiti spomin, kako so rasle in prerasle v velike tiskarne, ki jih bodo tudi zanamci občudovali med najlepšimi uspehi pobude, železne volje in poguma borcev za svobodo.

Mala partizanska vojska na Gorenjskem*, ki je preživela prvo zimo v hostah, se je morala v drugem letu oboroženega upora spopadati z nečloveškimi težavami. Utrujene in razredčene borbene enote, ki so z upanjem pričakovale pomladi, da bi se okrepile in oddahnile od zimskih naporov, so morale vzdržati še hujši pritisk elitnih nemških čet — policije, žandarmerije in oddelkov SS. Le-ti so si z zasedami, napadi, manjšimi in večjimi ofenzivami na vse kripilje prizadevali vzpostaviti »red«, kakršnega bi potrebovali za uresničitev svojega gesla, da je Gorenjska »za vedno nemška«.

Trdna odločenost okupatorjev, »da očistijo gozdove banditov in banditske organizacije na terenu«, razvoja narodnoosvobodilnega gibanja na Gorenjskem kajpak ni zatrla; priznati pa je treba, da ga je v marsičem zavrla.

Eden izmed vzrokov, da se Osvobodilna fronta na Gorenjskem v tistem času ni mogla tako razmahniti kot je bilo želeto, je bil tudi ta, da je na Gorenjskem primanjkovalo svobodne tiskane besede, ki bi vlivala vero in upanje v srca zbeganih ljudi, ki bi razgaljala lažnost okupatorjevih gesel, svarila omahljivce in krepila moralnopolitično zavest zatiranih množic, da bi se uprle okupatorjevemu nasilju. Vsa Gorenjska je namreč v prvem in drugem letu osvobodilnega boja prejemale svobodno pisano besedo iz ilegalnih tiskarn, ki so delovale v Ljubljani in njeni okolici, ker tedaj lastnih tehnik še ni imela.

Pot, ki je po njej morala svobodna beseda na Gorenjsko, je bila dolga in nenehno ogrožena, saj je med drugim vodila preko umetne, a tisti čas vedno dobro zastražene meje, ki so jo po Slovenskem potegnili okupatorji. Kdo ve koliko nahrbtnikov partizanske literature so prenesli kurirji in

* V času narodnoosvobodilne borbe je bila Gorenjska razdeljena na štiri politično-teritorialne enote, in sicer na okrožja Kamnik, Kranj, Jesenice in Škofja Loka. Vsako okrožje je imelo po več rajonov oziroma okrajev. Škofjeloško okrožje je bilo razdeljeno na naslednje rajone: škofjeloški, poljanski, selški, medvoški, smledniški in žirovski. V poznejših letih se je ta delitev nekajkrat spreminjala, osnovna delitev na štiri okrožja pa je ostala do osvoboditve.

kurirske patrole, na katere so še posebno prežale okupatorjeve gosto posejane zasede! Naše kurirje so neredko presenetili strelji ne le na križiščih, pri mostovih in na podobnih krajih, temveč tudi sredi gozdov, kjer so najmanj pričakovali. Mnogokrat pa je tuja soldateska blokirala z večje postavljenimi zasedami cele predele, tako da je bil dostop vanje tako rekoč hermetično zaprt.

Nič preveč ne bom rekel, če zapišem, da je bila zato sleherna kurirska pot podvig zase in da pravzaprav vsaka kliče obdelave močnih peres. Naši kurirji, posamezniki, dva, trije ali kurirske patrolje, s težkimi nahrbtniki na ramah, so bili neštetokrat napadeni. Mnogim je uspelo, da so se napadalcem umaknili, toda kljub temu jih je mnogo padlo. Samo na liniji Jelovica—Polhograjski Dolomiti je padlo v treh mesecih šest kurirjev, ki so vzdrževali to zvezo. Tako ni bilo čudno, če je od vsega gradiva, ki so ga iz ilegalnih tiskarn v Ljubljani pošiljali na Gorenjsko, dosegla svoj cilj le pičla desetina.

Kolikšnega pomena bi bile za razvoj narodnoosvobodilnega gibanja tiskarne, ki bi delovale na samem Gorenjskem, smo se gorenjski partizani skoraj zavedli: zlasti pa še potem, ko je pokojni narodni heroj in poznejši komandant NOV in POS Franc Rozman-Stane pripeljal čez Gorenjsko II. grupo odredov, namenjeno na Štajersko. Odredi, ki jih je vodil, so imeli namreč s seboj tehniko z vsem potrebnim gradivom. V kratkem času, ko so se zadrževali na Gorenjskem, so — za tiste čase in okoliščine rečeno — zasuli teren z letaki, radijskimi poročili in podobnim.

Seveda to tedaj ni moglo dolgo trajati. Nemci so nemudoma reagirali na krepkejše udarce partizanskega orožja in ofenziva se je vrstila za ofenzivo. Ko so se partizani 11. avgusta 1942 znova koncentrirali na Jelovici, kjer so bile glavne baze naših enot, so zbrali ogromno silo: šestnajst tisoč odlično opremljenih vojakov njihovih najudarnejših enot je začelo napad, ki ga ni bilo moč zadržati. Naša vojska je imela sicer malo človeških izgub, izgubila pa je mnogo dragocenega materiala. Sovražnik je odkril vsa taborišča, bolnišnice, skladišča hrane in materiala, med katerim je bilo tudi mnogo gradiva za tehnike.

Ko je po tej ofenzivi II. grupa odredov nadaljevala svojo pot na Štajersko, so se gorenjski partizani zaradi zelo povečane sovražne aktivnosti in ob izgubah, ki so jih utrpeli, znašli v precej slabšem položaju. Močne nemške patrolje so opogumljene z uspehom križarile povsod, celo po velikih jelovških gozdovih, kamor si dotlej niso upale. Zato se je misel, da je treba začeti s tehnikami tudi na Gorenjskem, vedno močneje in močneje oglašala.

Prvo resno pobudo je pravzaprav dalo že pred tem vodstvo Centralnih tehnik, ki je pripravilo za Gorenjsko ogromno tehničnega materiala, saj bi bilo z njim moč organizirati cel ducat tehnik. Vendar je žal ostalo le pri pobudi, ker je sovražnik to gradivo deloma zaplenil že v ofenzivi v Dolomitih, deloma pa na Gorenjskem. Ko je v tistem času prispel na Gorenjsko v štab I. grupe tovariš Adolf Arigler-Bodin z nalogo, da organizira tehnike v odredih in bataljonih, z delom ni bilo mogoče takoj začeti: še konec

Adolf Arigler-Bodin, prvi organizator in vodja partizanskih tehnik na Gorenjskem

9. septembra 1942 je iznenada začel z novo ofenzivo. Čez deset tisoč mož je obkolovalo tisto področje Jelovice, kjer je bila Selška četa in štab grupe in zadal enega najhujših udarcev, kar smo jih doživeli. Od petdesetih tovarišev jih je osemindvajset padlo, osem pa je bilo ujetih. Padel je komandant grupe Gregorčič, padla sta komisar in komandir čete ter oba tehnika Aleš in Fedor. Tako je od tehnikov ostal živ le tovariš Bodin, ki je tisti dan po naključju odšel v neko skladišče. Ob napadu se je zatekel na neko smreko, kjer je prebil dva dni in dve noči, medtem ko je tam okoli nemška policija preiskovala teren.

Okupatorjevo zmago slavje nas je močno peklo in čeprav so bile njegove patrolje po naših gozdovih vedno gostejše, nismo pozabili, kolikšnega pomena bi bile za nas tehnike, saj so Nemci prav tedaj začeli z mobilizacijo gorenjskih fantov in mož za vzhodno fronto.

Štab I. grupe, ki se je preselil iz čete in si izbral taborišče tik pod cerkvico na Jamniku pri Kropi, je za vsako ceno hotel zgraditi tehniko, ki naj bi vsaj malo zamašila vrzel, katero smo vsi tako močno občutili. Morda bi se danes našel kdo, ki bi štabu, v katerem je bilo pet tovarišev, ki so si sami kuhali, sami nosili hrano in opravljali kurirske zveze, očital, da se ni popolnoma zavedal svoje naloge. Toda pustimo razpravljanje o tem. Gotovo pa je, da bi ob manjši konspirativnosti ne mogli ohraniti v tajnosti lokacije tehnike, ki so jo začeli graditi. Na Jelovici, 1200 m visoko, je štab namreč našel majhno skalno votlino, ki bi bila kakor nalašč za potrebe tehnike. Tovariši so jo očistili, razširili in z več kot sto ustrojenimi kožami

izolirali pred vlago ter napravili streho, da je bilo mogoče v njej začeti z delom. Medtem ko so nekateri izmed njih še vedno nosili po ure in ure daleč potrebno gradivo, so drugi že začeli z delom. Še preden so imeli streho nad glavo, so v 5000 izvodih razmnožili letak »Slovenci na Gorenjskem«. To je bilo ob koncu septembra 1942. leta.

V prvih dneh oktobra je bila nova tehnika že dograjena. Tovariši, ki so jo gradili, so jo tako spretno zamaskirali, da je ni bilo opaziti, četudi je človek stal ob njej. Dohod je bil skozi ozko odprtino; to so pokrivali s pokrovom, ki je bil prekrit z mahom. V tehniki so imeli ciklostil, vodoravni razmnoževalec in dva pisalna stroja.

Priločnost kraja in bližina tehnike je privabila štab, da je menjal svoje dotedanje bivališče. Toda niti dober teden ni minil, ko so bili izdani in obkoljeni. Politkomisar grupe tovariš Štefan Kebe je bil tedaj ranjen in kmalu potem umrl. Usoda tehnike je visela na niti. V oddaljenosti nekaj sto metrov so namreč Nemci odkrili skladišče tehničnega materiala, ki se je vanj zatekel Stane Kersnik. Njega so ujeli in zahtevali, naj pokaže, kje so še druga skladišča. Kakor je omenjeni tovariš pozneje sam pripovedoval — ušel jim je čez nekaj dni — so hodili neposredno ob tehniki in stikali po sosednjih votlinah.

V štabu seveda niso odlašali s selitvijo. Preselili so se v bližino starega taborišča. Tovariš Bodin, s čigar imenom je v veliki meri povezan kasnejši razvoj partizanskega tiska na Gorenjskem, pa je več kot dva meseca odhajal iz taborišča v tehniko ponoči, ostal tam čez dan ter se naslednjo noč s kopico propagandnega gradiva vračal nazaj v taborišče. Kljub temu, da so svojo »Meto« — kakor so tehniko imenovali — tako konspirativno čuvali, so vendar natiskali okrog 600 izvodov gorenjske izdaje Slovenskega poročevalca in precejšnje število različnih letakov.

Komaj začeto delo pa je kmalu prekinil nevaren nasprotnik: zapadel je sneg in treba je bilo misliti na selitev, saj bi sledi tehniko v najkrajšem času lahko izdale. »Meta« se je zato v začetku januarja 1943 preselila v bunker, ki so ga zgradili v Mišačah pri kmetu Cirilu Pečniku.

Povrnimo se malce nazaj: sredi septembra 1942. leta enkrat sva se v Poljanski četi prvič srečala tovariš Edo Bregar-Don in jaz. Oba sva že dolgo razmišljala, kako dobro bi bilo organizirati tehniko in ko je beseda dala besedo, sva se o stvari pogovorila tudi s komandirjem čete Janezom. Komandir Janez in politdelegat, partizanski pesnik Bogo Flander-Kljusov Jože, sta se za najino zamisel o četnem radiu, razmnoževanju poročil, letakov in druge literature takoj ogrela in naju s polnim razumevanjem podprla. Že v prvih dneh oktobra je odšla izpod Melenskega vrha na Žirovski vrh patrulja, ki jo je vodil tovariš Pavle Inglič-Bar (Barbarčev Pavle) in smo jo sestavljali Mlakarjev Bine, Milan Žakelj in jaz, z nalogo, da preskrbimo vse potrebno za tehniko.

Ni bilo dolgo, ko smo dobili radijski sprejemnik, ki smo ga bili, dasi je bil radiu kaj malo podoben, močno veseli, saj boljšega ni bilo na razpolago. Ko smo se z njim vrnili v četo, so se nam vsi smejali. Toda Don se ni dal ugnati: s svojim znanjem, še bolj pa z iznajdljivostjo se je toliko časa sukalo okrog njega, da je začel igrati.

Edo Bregar-Don, eden najbolj zaslužnih in požrtvovalnih idejnih in tehničnih delavcev partizanskega tiskarstva na Gorenjskem

Ni moč povedati, kako ponosni smo bili na prva radioporočila, ki smo jih razmnožili kar na pisalnem stroju. Zamisel o potrebi posebne tehnike pa je ob njih dobila krila. In tako smo — medtem ko je Don krpal žico z žico, popravljaj razne vode in napeljave in se nenehno sukajl okrog aparature, ki je bila nameščena na deski in obešena na drevo, jaz pa stenografiral in tipkal poročila — naprej in naprej razpravljali, kaj vse bi bilo potrebno, da bi prišla svobodna beseda do polne veljave. Govorili smo o hitrosti, o organiziranju dobave raznega tehničnega materiala, o zvezah, o papirju, o tisku in v duhu videli rasti vse tisto, kar so naši tehniki dosegli v poznejših letih. Seveda nismo le sanjarili: Don se je kmalu odpravil v Srednjo vas v Poljanski dolini, kjer je tebi nič meni nič sedel na kolo ter se odpeljal v Goričane in Medvode, »organiziral« prepotrebne radijske sestavne dele in vzpostavil zveze z nekaterimi tovariši in tovarišicami, ki so obljubili, da bodo naše »podjetje« oskrbeli z vsem potrebnim; sam pa sem vzpostavil prve zveze z Loko.

No, kljub Donovemu podvigu in vsej njegovi požrtvovalni negi je naš sprejemnik kar naprej »sabotiral«. Šele po dolgem času je uspelo, da je bil omogočen reden in dober sprejem.

S tem uspehom pa se seveda nismo zadovoljili. Bilo je že proti koncu oktobra 1942. leta, ko sva po nalogu Maksa Krmelja-Matiije pregledala opuščeni bunker, ki je ležal v »Lojgeh«, ob majhnem potoku Srednjiški grapiči, ki priteče izpod Brd, pet minut za Srednjo vasjo v Poljanski dolini.

Bunker je bil zgrajen že leta 1941 in so ga v tem in naslednjem letu uporabljali kot pomožno bolnico za ranjene partizane. (Tisti, ki ga kdaj pa kdaj zamikajo lepote Poljanske doline in ga pot zanese tam mimo, si lahko še danes ogleda ostanke bunkerja na robu zelene livade, ki je okrog in okrog obrasla z gozdom.) Z Donom sva bunker začela nemudoma urejati, najina bližnja soseda Milka iz Jageršnikove domačije pa naju je oskrbovala z vsem potrebnim in skrbela za najino zvezo z zunanjim svetom. Brez njene pomoči prav gotovo ne bi mogla uresničiti najinega prvega »programa« in se ne bi mogla oskrbeti s pisalnimi strojem, ciklostilom, papirjem, barvo, matricami in vsem drugim, kar je bilo potrebno. Milka je imela polne roke dela: Loka, Medvode in Kranj so bile njene redne javke.

Nekajkrat se je pripeljala na našo zvezo za Srednjo vasjo tudi Minka Tavčar, Šinkovčeva iz Zminca, Mici Kršmančeva in Tončka Hafnerjeva iz Loke pa sta se zelo izkazali z dobavljanjem različnega gradiva, ki smo ga za »tiskarno« nujno potrebovali.

Dela je bilo vedno več, čeprav smo sprva delali le za potrebe Poljanske čete, po kateri je tehnika dobila tudi svoje ime »Tehnika poljanskega bataljona«.

Novembra meseca se nam je pridružil še Miloš Zihlerl, ki je prišel iz Dolomitov in o katerem bom kasneje še obširneje govoril, za pomoč pa nam je bila dodeljena Marjanca. Tako je v drugi polovici novembra imela naša tehnika že pet prebivalcev. Delo smo si hitro in smotrno razdelili, kurir Gropa Rupnik pa je vzdrževal zvezo z vsemi tremi četami poljanskega bataljona in s Pokrajinskim komitejem. Kmalu ko smo zaorali ledino, so namreč začela prihajati naročila tudi s Pokrajinskega komiteja KPS za Gorenjsko in ker smo jih uspešno opravljali, so začele nove naloge kar deževati.

Tako smo se vedno bolj in bolj uvajali v delo in po približno dveh mesecih smo ga že kar dobro obvladali. V veliko zadoščenje nam je bilo, da so bili borci, ki so bili žejni svobodne partizanske besede, z našim delom zelo zadovoljni in da so vsak dan nestrpno pričakovali poročil. V še večje zadovoljstvo pa nam je bilo, da smo lahko decembra začeli oskrbovati z literaturo tudi politične aktiviste na terenu.

Če napravimo kratko bilanco našega dela v tistem, razmeroma kratkem razdobju s številko, potem lahko zapišemo, da smo razmnožili v našem majhnem bunkerju 8060 izvodov najrazličnejšega propagandnega gradiva.

Danes se je morda komu težavno vživeti v takratne razmere, ko beremo o nakladah raznih časnikov, ki gredo v tisoče in stotisoče. V tistih razmerah pa je bilo število, ki sem ga omenil, izredno visoko,

Mezekova, po domači Jageršnikova družina iz Srednje vasi je z materialnimi in človeškimi žrtvami obilno podpirala razvoj partizanskih tehnik na Poljanskem

saj ni terjalo le nenehnega dela v naši »tiskarni«, temveč predvsem velike težave v oskrbi s potrebnim materialom, zlasti pa še z razširjanjem tiskov po terenu. Nenehno prihajanje in odhajanje iz bunkerja je pomenilo veliko nevarnost kompromitiranja. Zaradi tega smo že v začetku decembra sklenili zgraditi nov bunker. V grapi za Jagršnikovo kmetijo smo našli ugoden teren ter še isti mesec zgradili nov bunker, ki je bil večji in je bolj ustrezal našemu povečanemu »podjetju«. Prve dni januarja 1943 smo se potem s precej lepimi izkušnjami preselili v nove prostore.

Pređen bom nadaljeval z opisom našega dela, naj povem o usodi, ki je zadela našo prvo »tiskarno«.

Majhen in tesen prostor, ki nas nanj še danes vežejo »spomini na naše težave pa tudi na prve uspehe, je skoraj po naši odselitvi zasedel štab Poljanskega bataljona. Kmalu potem je nekega dne — bilo je 12. januarja — v zgodnjih jutranjih urah pripeljal k nam kurir Pokrajinskega komiteja tovariša Bizjaka-Kostjo z nalogo, da ga takoj odpeljem na kamniško zvezo, ki je imela javko za cerkvico na Jeperci. Še isti dan sva se odpravila na dolgo pot, obložena s polnima nahrbtnikoma literature. Ko sva pod Anžonovcem prečkala cesto, sva na drugi strani opazila dva velika avtobusa policistov. Pohitela sva, in ko sva čez dobro uro prispela pod Vinharje, sva slišala v daljavi detonacije bomb. Razmišljala sva, kaj naj bi to pomenilo, vendar nisva mogla razvozljati uganke. Šele ko sem se vračal, sem na neki zvezi izvedel, da so Nemci v Srednji vasi ubili in ujeli več partizanov.

Sporočilu seveda nisem verjel in vračal sem se nazaj do naše javke, ki smo jo imeli pri Jagršniku. Poklical sem. In potem sem klical in trkal dobro uro, dokler se prestrašeni kmet ni oglasil in povedal, da so v našem bivšem bunkerju Nemci ubili komandanta I. grupe odredov tovariša Vlada Starca-Fazana, tovariša Viteza, našega kurirja Grogo Rupnika ter še dva druga tovariša, medtem ko so dva partizana ujeli.

Naše nove tehnike pa Nemci niso odkrili. Ko so tovariši v tehniki zaslišali detonacije bomb, so se pritažili in niso več odhajali iz novega bunkerja na zvezo. Sneg je zametil sledove, Nemci pa so zaman stikali okrog in jih iskali, ker so vedeli, da je v bližini še en bunker. Kaj je moral tistih nekaj dni prestati naš zvesti Jagršnik, je težko povedati. Nemci so ga preteпали in vlačili po grapah, da bi jim pokazal, kje so naši tovariši. Toda vzdržal je in z njim vsi njegovi na domačiji. Tovariši v bunkerju pa deset dni sploh niso zapustili tehnike.

Ko se je nevarnost razkadila, sem se zopet vrnil v tehniko. Z delom pa nekaj tednov nismo nadaljevali, da nas Nemci ne bi izsledili. Odločili pa smo se za gradnjo novega bunkerja.

Sekretar Pokrajinskega komiteja tovariš Maks Krmelj-Matija nam je predlagal teren pod vasjo Vinharji. Toda v naših četah in na terenu so težko čakali na literaturo. Zato smo v februarju začeli ponovno z delom, še vedno v starih prostorih za Jagršnikovo domačijo, ponoči pa smo prenašali grad-

beni material in opremo za novi bunker pod Vinharji. Seveda smo morali vse delo opraviti sami in od Cirila v Žabji vasi, kjer smo imeli nekakšno skladišče, smo vse potrebno znosili daleč v hrib, kjer je v marcu zrasla nova, še lepša tehnika.

Pri gradnji nove tehnike smo sodelovali vsi stari tehniki, marca pa se nam je pridružil še Bodin, ki je bil dotlej — kot sem že malo prej omenil — v grupni tehniki v Mišačah. Še preden smo začeli z delom v novi tehniki, pa smo izvedeli, da je bila dober teden po Bodinovem odhodu tehnika nekega večera napadena. Nemci so bili o lokaciji bunkerja točno poučeni in so se za napad temeljito pripravili.

V bunkerju so bili ob napadu vodja tehnike Bine, sekretar jeseniškega okrožja tovariš Karl in kurir Ivan. Nemcem se niso hoteli živi predati, zato so vžgali težko jugoslovansko bombo, ki je takoj ubila tovariša Bineta in Karla; kurir Ivan pa je bil težko ranjen in so ga Nemci ujeli, čez tri tedne pa ustrelili, ker ni ničesar izdal. Neposredno ob napadu so Nemci ustrelili tudi gospodarja hiše, družino pa izselili.

Zaradi nesreče v Mišačah je Bodin ostal dalj časa pri nas, medtem pa se je posvetoval s Pokrajinskim komitejem o novi organizaciji tehnik na Gorenjskem.

V naši tehniki pod Vinharji smo bili tako prvič zbrani vsi »tehniki«, kar nas je bilo na Gorenjskem. Pred prihodom v partizane ni imel nihče od nas opraviti s ciklostilom in vsemu delu smo se morali priučiti. Naši prvi uspehi so pokazali, da smo sprejeto nalogo obvladali in to je opazilo tudi naše vodstvo.

Ko je v spomladanskih mesecih 1945. leta Osvobodilna fronta na Gorenjskem napela vse sile, da bi strla naklepe okupatorja, ki je hotel mobilizirati gorenjske fante v svojo vojsko, smo z veseljem sprejeli nove naloge, ki jih je terjala povečana partizanska aktivnost. Noč za nočjo so elastične enote ob podpori aktivistov mobilizirale po dolini gorenjske fante za partizansko vojsko. To obsežno akcijo pa je moralo nujno podpreti primerno politično čtivo. Pričakovanje našega vodstva, da bomo to svojo nalogo izpolnili, se je izkazalo kot popolnoma upravičeno.

Prav povečana splošna aktivnost narodnoosvobodilnega gibanja na Gorenjskem pa je odkrila še nekaj: napak bi bilo, če bi štirje izvežbani »tehniki«, ki so imeli tudi določene organizacijske izkušnje, sedeli še naprej na enem mestu, medtem ko je bilo potrebo po partizanski besedi čutiti vsepovsod. Zato je vodstvo odredilo, naj gre vsakdo izmed nas na drug teren. Tako je odšel Miloš Zihlerl v novo okrožno tehniko za Škofjo Loko, ki sta jo v marcu 1945 pripravila rajonski sekretar Jože Kavčič-Jernač in Primož Prezelj v sami Loki na Primoževi žagi. Tovariš Don je prevzel vodstvo tehnike pod Vinharji, ki se je imenovala »Tehnika Oblastnega komiteja KPS za Gorenjsko«. Sam pa sem prevzel nalogo postaviti in voditi okrožno tehniko za Kranj.

Danes bi bilo težavno govoriti, katera izmed tehnik je več doprinesla k skupni stvari in katera je imela v tistem času lepše uspehe. Prav gotovo pa je, da bo dolgo živelo delo pokojnega Miloša Zihlerla in da se bo ob njegovem liku lahko vedno zgledovala naša mladina.

Miloš Zihlerl-Prešeren, vodja tehnike
OK Škofja Loka...

Miloš Zihlerl je deloval sam na Primoževi žagi sredi Škofje Loke v izredno težavnih pogojih. Bunker pod tračno žago je bil zelo tesen, saj se v njem ni mogel niti dobro zravnati, in brez prave ventilacije. Šele ob večerih, ko so delavci odšli, je mogel za kakšno minuto na plano, da se je nadihal svežega zraka in se malce razgibal. Le včasih je šel k svojim sorodnikom Kobalovim na Suho, da se je umil, preoblekel in do srede najedel.

Toda težavne okoliščine ga niso prav nič motile pri delu. Znani so njegovi prvi Gorenjski pionirji in Gorenjska mladina, ki so skoraj v celoti plod njegovega dela. Kdor ga je kdaj opazoval pri delu, si ni mogel misliti, da bi človek s tolikšno voljo kdaj lahko omagal, da bi ga kaj podrlo. S pomočjo aktivistov OF, ki so mu bili dodeljeni za zvezo — med njimi so se najbolj odlikovali Primož Prezelj, Cirila Jamnik-Saša in Lojze Hafner-Slavko, je vzdrževal zvezo z enotami narodnoosvobodilne vojske, političnimi forumi in terenom, naročal raznovrstno gradivo, tiskal in razpečeval po izdelanem ključu pripravljeno politično čtivo. Vsako zvezo je pridno negoval in tudi tedaj, ko sem imel sedež svoje tehnike visoko nad Povšno v Kokri, sva bila v redni tedenski zvezi.

Ko se je gestapovski pritisk vedno bolj zoževal okrog žage, se je Miloš preselil v novo ustanovljeno okrožno tehniko, ki je delovala pri Španu v Davči. Ta tehnika je bila dotlej okrajna tehnika Selške doline in je v njej delovala že od marca 1945 tovarišica Marjanca, s katero smo že prej sodelovali. Miloš je vodil tehniko v Davči vse do pomladi 1944. leta, ko so ga prve notranje bolečine začele opozarjati, da je bil njegov trud le prevelik, okoliščine, v katerih je deloval, prezirajoč vse težave, pa le prehude. Naše vodstvo je tedaj takoj odredilo, da mora na Dolenjsko na zdravljenje.

Nikoli ne bom pozabil tistih nekaj lepih pomladanskih dni, ki smo jih pred njegovim odhodom preživeli skupaj na Muštrovi domačiji, katero smo partizani imenovali Sarajevo. V partizanih sem ga tedaj slišal prvič zopet igrati harmoniko, ki jo je virtuožno obvladal. Ko se ga danes spominjam s kakšnim ognjem, s kakšnim veseljem je igral in kako se je predal melodijam, komaj da dobro razumem, kolikšna je bila njegova samoodpoved v bunkerju pod žago. Vesel in razigran in do poslednjega vlakna povezan s stvarjo, ki se je zanjo žrtvoval, nam je ostal v spominu, ko je odšel za vselej od nas. Hudo nam je bilo takrat, saj smo slutili, da ga ne bomo nikdar več videli. Zares: čez nekaj mesecev je prišlo sporočilo, da je umrl v Bariju za boleznijo, ki si jo je bil nakopal med svojim delom.

Miloš Zihlerl je umrl v najlepših letih, ko je nosil v sebi velike, še ne do kraja razvite duhovne zaklade, ki jih je hotel razdajati svojemu ljudstvu. Vsi tisti, ki smo ga poznali, bomo vedno občutili veliko izgubo, ki nas je zadela, sredi našega največjega ustvarjanja.

OK TŠHBIKA
SKOPJA LOKA

seznam izvršnega delu od 27.IV. do 8.V.1943.

tebniki je bil ustanovljen 20. aprila 1943. Ker v tebniki še ni bilo vsega tehničnega materiala, sem t. delom prišel lahko šele 27. IV. 1943. Če potrebne stroje kompiracije in silno in drugega prostora, ni bilo moglo se držati posebno moči in sem ves čas delal popravila sam. V tem času sem izdelal n. d. obdel:

27. aprila	propagandni listi	3000	izvodov	500	stim
27. "	prometni prevleke OF	2000	"	2000	"
29. "	partizanske pesmi (za klavir)	30	"	240	"
30. "	Radio poročila	400	"	800	"
31. maja	Slovenski poročevalac Gor. ind. št. 50	740	"	2950	"
9. "	Razglas o likvidaciji	300	"	380	"
9. "	Radio poročila	600	"	1200	"
9. "	Radio poročila	600	"	1200	"
14. "	propagandni listi	3000	"	500	"
17. "	S. Radio poročila (za aktiviste)	32	"	32	"
19. "	Letak namaka vojakom	100	"	100	"
21. "	Radio poročila	600	"	1200	"
24. "	Radio poročila (za aktiviste)	30	"	30	"
25. "	Okrevala VRS-a o prepovedi iznehanja nje (osvoj) v korist okupatorja	200	"	100	"
26. "	Mladina Gor. izda. št. 1.	750	"	3000	"
27. "	Radio poročila	600	"	1200	"
31. "	Radio poročila (za aktiviste)	30	"	30	"
1. junija	Letak »Nov taktični zločin«	150	"	75	"
5. "	Radio poročila	600	"	1200	"
7. "	Radio poročila (za aktiviste)	30	"	30	"
8. "	Slovenski poročevalac Gor. ind. št. 2.	1000	"	4000	"
10. "	Radio poročila	600	"	1200	"
11. "	propagandni listi	2000	"	170	"
14. "	Radio poročila (za aktiviste)	30	"	30	"
15. "	Letak »O odborov«	60	"	60	"
16. "	Radio poročila	100	"	30	"
17. "	Mladina Gor. ind. št. 2.	300	"	1200	"
21. "	Radio poročila	400	"	400	"
24. "	Radio poročila	400	"	400	"
26. "	Okrevala »Staba Lečkoga bataljona«	200	"	100	"
26. "	Letak »Št. ind. delov«	200	"	200	"
28. "	Mladina št. 4-5	270	"	1820	"
28. "	Radio poročila	400	"	400	"
29. "	Pionir	500	"	4000	"
13. julija	Prva dekleta mlajlovstva	500	"	1000	"
14. "	Radio poročila	400	"	800	"
15. "	Mladina Gor. izda. št. 3.	380	"	1520	"
17. "	Radio poročila	400	"	800	"
18. "	Čapeljenis bptom v vrstah bnt. to-morilne bela garde!	350	"	700	"
18. "	Slovenskemu narodu!	250	"	700	"
18. "	Mei sei	350	"	350	"
21. "	propagandni letak	1000	"	1000	"
21. "	Radio poročila	400	"	400	"
24. "	Radio poročila	400	"	400	"
27. "	Mladina Gor. izda. št. 4.	400	"	1600	"
28. "	Radio poročila	400	"	400	"
31. "	Pravo aktivstom	26	"	26	"
31. "	Radio poročila	400	"	400	"

skupaj 38.000 strani

V tebniki sem imel 2 radio aparata in ročni diktiostil. V času od 20. aprila do 8. septembra sem trikrat zapustil prostor, skupaj za 28 dni. Poleg tega naj navedenega sem prejel nekaj VRS(b) (10 poglavij) in tri- me okrobnice ter navodila obilinskih akcijarjev in terenskih delavcev.

Št. fam. l. z. - svoboda narodu!

tebnik OK Škof. j. loka

Edo Bregar-Don je po našem odhodu dobil v tehniko pod Vinharji nove sodelavce. Tehnika je potem odlično delovala od aprila 1945 vse do pomladi 1944. V tehniki Oblastnega komiteja za Gorenjsko, ki jo je Don s svojo — rekel bi, skoraj legendarno iznajdljivostjo — vodil, so izdelovali vse pomembnejše publikacije in časnike. Ponatiskovali so Poročevalca, tiskali različne brošure in izdajali radioporočila, Avgusta 1945. leta so se lotili obsežnega dela: na svojem ciklostilu so v pet sto izvodih natisnili Zgodovino VKP(b), kar je menda edinstveni primer v Jugoslaviji. Za vezanje so imeli na razpolago silno pomanjkljiva sredstva in le njihovi požrtvovalnosti gre zahvala, da so delo do konca leta 1945 dokončali.

Med tem velikim delom so si tovariši zgradili nov bunker, ker je bil stari že preveč kompromitiran. Do pomladi 1944 se je tehnika še enkrat preselila kakšno uro daleč, ko pa so začeli graditi šesti bunker, so jih iznenada napadli Nemci in belogardisti ter ujeli neko tovarišico, medtem ko so se drugi srečno umaknili. Bunker in gradivo pa so napadalec uničili.

Pokrajinska tehnika KPS ni bila več obnovljena, ker je v tistem času bolj in bolj izgubljala svoj pravi namen, saj se je Pokrajinski komite preselil v Selško dolino.

Junija 1945. leta je zrastle iz tramov in debel 1200 metrov nad Povšno v Kokri prva tehnika okrožja Kranj. Posebnost te tehnike je bila velika oddaljenost od naselij, da je bilo delo združeno z velikimi težavami.

Zaradi teh številnih težav sem se še isti mesec lotil gradnje nove tehnike nad grapo Obnico, na nasprotni strani Povšne. Pri tem mi je zelo pomagal bivši Heinricherjev logar, partizan Mali in tako je bila nova tehnika v desetih dneh tolikanj nared, da sem lahko z dvema pomočnikoma začel s tiskanjem in razmnoževanjem propagandnega in političnega čtiva. Naj na tem mestu še enkrat omenim pomoč, ki mi jo je nudil Miloš Zihert, kakor tudi pomoč, ki so nam jo v obliki tehničnega materiala, hrane, obleke itd. nudili tovariši iz Škofje Loke.

Delo v tehniki je lepo teklo, naš ciklostil je bil pravcata rotacija, saj je kar metal iz sebe. Ob vsem tem pa nisimo zanemarili misli na povečanje tehnike in že julija smo dobro uro vstran postavili novo tehniko, ki smo jo imenovali »Tehnika II OK Kranj«. Število tovarišev se je povečalo na šest in delo je koordinirano teklo v obeh tehnikah. Čeprav je bilo delo v tehnikah na tem področju silno težavno, ker je bilo treba vse gradivo in hrano nositi po štiri do pet ur daleč, smo uspeli natisniti in razmnožiti pa tudi dostaviti na teren in v vojsko lepo število različnih publikacij.

Dobro vpeljana tehnika sem zapustil avgusta meseca. Jeseni se je potem ena izmed tehnik zaradi težavnih delovnih pogojev preselila v Kranj, kjer je delovala komaj mesec dni. Zimske težave pa so tehnike v Kokri dobro prestale in spomladi 1944 ponovno zaživele in usposobile nekaj novih tovarišev za to pomembno in odgovorno delo.

Čeprav je imelo škofjeloško okrožje svojo tehniko, ki se je v septembru 1943 preselila v Davčo, so zaradi izrednega razmaha vojaškega in političnega dela v l. 1945, ki je zahtevalo vedno več ustrežajoče literature, odgovorni

tovariši sklenili postaviti novo tehniko. Nalogo je prevzel Pavle Gosar-Razin. Skrbno je pripravil načrt in oktobra 1943 so že začeli graditi tehniko v vešterskem mlinu. S polno zmogljivostjo pa je tehnika začela delovati januarja 1944 in se je pod vodstvom Miloša Žiherla odlično izkazala.

Ta tehnika, imenovala se je »Rajonska tehnika III«, je delovala vse do 8. februarja 1944, ko so Nemci navsezgodaj obkolili domačijo Matevža Vidmarja in jo zažgali. V tehniki je bil tedaj tudi Razin, ki se je skupaj s tremi člani tehnike ustrelil, da ne bi padli Nemcem živi v roke.

Vzporedno z rastjo in razvojem mreže tehnik po okrožjih in rajonih — v letu 1943 so se razvile tehnike tudi v okrožjih Jesenic in Kamnika — se je razvijalo in organizacijsko utrjevalo tudi centralno vodstvo vseh tehnik na Gorenjskem. Že v 1943. letu je to vodstvo v marsičem koordiniralo delo tehnik na Gorenjskem. Še bolj pa je delo prišlo do izraza 1944. leta, ko je bila spomladi ustanovljena »Pokrajinska tehnika KPS za Gorenjsko«. Ta tehnika, ki je bila nekakšna direkcija vseh gorenjskih tehnik, ni bila nadaljevanje »Pokrajinske tehnike«, ki je delovala 1942. in 1943. leta na Poljanskem in razpolagala le s ciklostilom. Nova pokrajinska tehnika je že ob koncu 1944. leta zaposljevala okrog 30 tovarišev, ki so delovali v številnih dobro organiziranih oddelkih. Razen oddelka za tisk je imela tehnika grafični atelje, ki je izdeloval linoreze pa tudi štipiljke za vse politične in vojaške forume na Gorenjskem, fotooddelek, strojni oddelek, ki se je ukvarjal z najrazličnejšimi popravili strojev, radijsko delavnico, nabavni oddelek, ki je skrbel za nabavo tehničnega gradiva za potrebe tehnik, ter kolportažni oddelek, ki je imel evidenco nad razdeljevanjem literature in zmogljivostjo vseh tehnik in tiskarn na Gorenjskem, jim razdeljeval delo in izdeloval ključ za razpošiljanje literature.

V prvi polovici 1944. leta je bilo po vseh gorenjskih okrožjih že 18 ciklostilnih tehnik, število v njih zaposlenih tovarišev in tovarišic pa je naraslo že čez 60. Tolikšno število tehnik je seveda terjalo široko razpredeno mrežo sodelavcev po vsej Gorenjski, saj so gorenjske tehnike od 1. 1. 1944 do 15. 6. 1944 izdelale že več kot pol milijona (562.476) izvodov različnih publikacij na 1.509.951 straneh. Razen teh tehnik je na Gorenjskem delovala v Martinj vrhu že od decembra 1943 in do septembra 1944 »Vojaška tehnika Gorenjskega odreda«, ki jo je vodil Marijan Masterl-Brenko.

Kljub visokim številkam, ki sem jih omenil, pa tehnike niso bile več kos nalogam, ki jih je terjalo razvoj. Tedaj je zopet prevzel pobudo nemirni in ustvarjalni Don. Lotil se je podviga, v katerega uresničitev ne bi nihče verjel, če ga ne bi poznal: napravil je načrt za prvo partizansko tiskarno, opremljeno s pravimi pravcatimi tiskarskimi stroji. Četudi je prva tiskarna

Pavle Gosar-Razin je bil organizator tehnike v vešterskem mlinu, kjer je tudi zgorel

»Julija« že po štirih mesecih po ustanovitvi 26. 4. 1944 propadla, je tedaj že dva meseca delovala mnogo boljša tiskarna, ki jo je s svojimi sodelavci postavil v Ločnici v počastitev tretje obletnice Osvobodilne fronte, in ki je nosila ime »TRILOF«. Jeseni 1944. leta pa se je preselila v Davčo, kjer je neprekinjeno delovala do osvoboditve.

Avgusta 1944. leta je na robu Jelovice zrasla pod Donovim vodstvom tretja gorenjska tiskarna, ki je dobila ime »Donas« in ki je ustavila svoje stroje šele ob zadnji ofenzivi marca 1945. leta.

O vsem tem velikem delu bi bilo mogoče še marsikaj povedati. Toda moj namen ni bil napisati zgodovinskega prikaza razvoja tehnik in tiskarn na Gorenjskem ter opisati zasluge vseh tovarišev, ki so v njih delovali. Želel sem le prikazati, da je bilo škofjeloško okrožje po zgodovinskem naključju zares zibelka partizanskega tiska na Gorenjskem, na kar smo lahko, ne da bi bili samoljubni, upravičeno ponosni.